

PARÁDI József

A dualizmuskori magyar rendvédelem

A dualizmuskori magyar rendvédelem kétség kívül a polgári magyar nemzetállam rendvédelmi struktúrájának képezte a részét. Mint ilyen az első magyar polgári rendvédelmi modell, amely tartósan működött és hatásai napjainkban is érvényesülnek.¹

A magyar állam újjáéledésére a kiegyezés nyújtott lehetőséget. A kiegyezéssel a HABSBERGOK lemondtak a jog elvesztés elvéről², amely a neoabszolutizmus egyik elméleti pillérét képezte. A kiegyezést egyszerűen nem lehetett kikerülni, mert:

- a HABSBERG-birodalom már nem volt tovább kormányozható, a főbb magyar politikai erők figyelmen kívül hagyásával kezdeményezett megoldási kísérletek, azaz a föderalizmusra irányuló októberi diploma és a centralizmusra irányuló februári pátenz kudarcba fulladtak;
- mivel a Birodalom belső viszonyai miatt az erői kevésbé voltak mobilizálhatóak érzékeny katonai vereségeket szenvedett (Solferino 1859. június 24., Königrätz 1866. július 3.) amelyek terület- és jelentős presztízs veszteséggel jártak;
- a passzív rezisztencia időszaka gazdaságilag kimerítette Magyarországot, a magyar politikai vezető réteg kompromisszumkészsége nőtt;
- a nemzetiségek a Birodalom határain belül – a kiegyezés etnikai lehetőségeiben reménykedve pedig különösen – nagyobb biztonságban tudták nemzetiségük fejlődését, mintha önállósultak volna;
- a nagyhatalmak egyértelműen igényelték a HABSBERG-birodalom fennmaradását a térség egyensúlyának megővése céljából.³

A kiegyezési törvények – amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia alaptörvényeinek a funkcióját töltötték be⁴, abban az értelemben, hogy nem csupán a HABSBERG-birodalom két részének egymáshoz való viszonyát szabályozták, hanem az uralkodói hatalom és az alkotmányosság szerepét is – a közös érdekű viszonyok több csoportját határozták meg:

1. a Pragmatica Sanctioból származó ügyeket (ezeket pragmatikus ügyeknek is nevezték) külügy, hadügy és a finanszírozásukra vonatkozó pénzügy.

2. az uralkodói udvartartást (Amely valójában nem volt közös ügy. A kiegyezési törvények közül csupán a magyar törvény tartalmazta, de olyan formában, hogy az udvartartást kizárta a közös érdekű viszonyok, illetve – az osztrák kiegyezési törvény terminológiája szerint – a közös ügyek csoportjából.);

3. a hitelügyet;

4. a vám- és kereskedelmi szövetséget, gazdasági szerződéseket külállamokkal, közvetett adózást, a vasút-, hajózás- és a posta ügyeket. (A közös érdekű viszonyok ezen csoportjába tartozó ügyek esetében lehetséges volt az együttes rendezés mellett a két társország önálló egymástól független intézkedése is, ha az egyezkedés meghiúsult. Ezeket az ügyeket nevezték dualisztikus ügyeknek, illetve más megfogalmazással „nem közös, de egyetértőleg intézendő ügyek”-nek.)⁵

Azon ügycsoportok amelyek nem tartoztak a közös érdekű viszonyok közé, a két társország belügyét alkották. Ide tartozott a rendvédelem is.

A közigazgatás, ennek részeként a rendvédelem a két társország – az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság – által önállóan intézendő ügykörök csoportjába tartozott.

A kiegyezéssel tehát – az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc rövid életű időszakát is figyelembe véve – másod ízben jött létre a polgári magyar közigazgatás és annak részeként a polgári magyar rendvédelmi modell kialakulásának lehetősége.

Az 1867. évi helyzet azonban némileg eltért az 1848–1849-es időszaktól:

- a Magyar Királyság nem állt harcban;
- abszolút nyilvánvalóvá vált a polgári típusú fejlődés kikerülhetetlensége, hiszen a neoabszolutizmus is lényegében polgári viszonyokat volt kénytelen bevezetni, igaz önkényuralmi körülmények között és a nemzeti lét háttérbe szorításával;
- már nem csupán a reformkori viták és külföldi példák álltak az újjáépítő magyar állam rendelkezésére, hanem a neoabszolutizmus kori tapasztalatok is.

A neoabszolutizmus magyarországi működésének hatásait nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A neoabszolutizmus időszakában ugyanis a kor színvonalán álló rendvédelmi struktúrát épített ki a HABSBERG-adminisztráció a Magyar Királyság területén kialakított tartományokban. E struktúra szervezetei azonban különböző mértékben ugyan, de kompromittálódtak az ország lakossága előtt. A neoabszolutizmus időszakában bevezetett csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, vámhivatalok és büntetés-végrehajtási szervezet lényegében a magyar szuverenitást idegen katonai erővel felszámoló elnyomó

hatalom részei voltak. Jogelődként tehát szóba sem jöhetett az átvételük. Nem lehetett azonban már visszatérni a rendvédelem terén sem a rendi viszonyokhoz. Ezért a kiegyezés utáni magyar államvezetés differenciált a volt neoabszolutizmus kori rendvédelmi szervezetek között, abban a tekintetben, hogy azok milyen jelleggel vettek részt a magyar nemzet elnyomásában.⁶

A pénzügyőrséget és a vámhivatalokat *Magyar Királyi Pénzügyőrség* és *Magyar Királyi Vámhivatalok* néven újjá alakították. Az első szabályzatuk még értelemszerűen a korábbi neoabszolutizmus kori szabályzatok magyarra fordított változatai voltak. Az új kormányzat ügyelt a külsőségekre. (Az egyenruha szabása, díszítettsége, sapkajelvény, ékítmények stb.) Ezzel is kifejezésre kívánta juttatni, hogy a kiegyezés utáni magyar rendvédelmi testületek már a magyar állam integráns szervezetei, amelyek nem utódai a neoabszolutizmus kori szakmai elődeiknek még akkor sem, ha tevékenységi körük hasonlatos.

A magyarországi törvényalkotás előre haladtával, a rendvédelem gyarapodásával a rendvédelmi testületek szabályai is elszakadtak a szakmai elődök szabályzataitól. A pénzügyőrség és a vámhivatalok esetében a kormány zömében a régi szakembergárdát vette át, mert nem voltak más felkészült személyek, akiket be lehetett volna vonni a szervezet tevékenységébe. Így a működés folyamatosságának a figyelembevételével, a magyarul nem beszélő pénzügyőr- és vámtisztviselőket arra kötelezték, hogy – állásuk elvesztésének terhe mellett – záros határidőn belül tanuljanak meg magyarul. A valóságban azonban ezek a hivatalnokok csak törték a magyart. Igazi változást az jelentett, amikor az új magyar nemzedék felkészítése befejeződött és fokozatosan átvették az irányítást a nyugdíjba vonuló elődeiktől.⁷

A vámhivatalok és a pénzügyőrség tekintetében strukturális fejlesztésekre is sor került. A neoabszolutizmus időszakában a vámok és az adók intézése egy hivatal, a vám- és adóhivatal feladatát képezte. 1872-ig a Magyar Királyságban a vámhivatalokat az adóhivataloktól elválasztották. Ezen szervezetmódosítás aktualitását az a körülmény indokolta, hogy a vámok a közös költségvetés részét képezték. A kvótát mindig a két társország vámok után járó bevételeivel mérsékelt összege fedezése céljából állapították meg a társországok nemzeti jövedelme alapján – a két társország országgyűlései által felkért – kvótabizottságok megegyezése szerint.

A XIX. sz. végére – a folyamatosan gyarapodó nemzetközi áruforgalom igényeihez igazodva – kiépült a magyarországi vámhivatalok rendszere. Eszerint fő- és mellékvámhivatalok működtek, mindegyik kategóriában első- és másodosztályú hivatalokat is létrehozta. E négyfokozatú rendszerben az egyes szinteket a vámhivatal vámeljárási hatásköre határozta meg. Az I. osztályú fővámhivatal rendelkezett a legkiterjedtebb jogkörrel. A vámhivatalok szakmai irányítását a budapesti I. osztályú fővámhivatal látta el. Emellett a nyolcvanas évek végére valamennyi vármegyében kiépültek a pénzügyigazgatóságok, mint a megyében működő pénzügyi szervezetek generális vezető testületei, amelyek tartalmaztak egy részleget, amelyek az adott megyében tevékenykedő vámhivatalokat ellenőrizték. Kormányzati szinten a Magyar Királyi Pénzügyminisztériumban is működött a vámhivatalokkal és pénzügyőrséggel foglalkozó egy-egy ügyosztály.⁸

A Magyar Királyi Pénzügyőrség alap szervezeti egysége a szakasz volt, amely működési területe több falura – általában egy járásnyi területre – terjedt ki. A pénzügyőr szakaszokat egy-egy pénzügyőr biztos kerület fogta össze. Egy vármegyében több pénzügyőr biztos kerület működött. Élükön a pénzügyőr biztosok álltak, akik a pénzügyőrség tisztikarát alkották. A pénzügyőri biztos kerületek feletti irányítást pedig a vármegyénként szervezett generális pénzügyi vezető testületek a pénzügyőr igazgatóságok látták el.

A pénzügyi rendvédelmi struktúrát tehát viszonylag mérsékelt és elhúzódó folyamatként megvalósuló módosításokkal vette át az újjászerveződő magyar állam.

A polgári magyar állam rendvédelmi struktúrája kiépülésének a részeként újjászerveződtek, illetve létrejöttek a koronaőrség, testőrség és képviselőházi őrség típusú magyar szervezetek is. E szervezetszervezetben azonban a reorganizáció másik célja jutott érvényre.

A testőrségek tekintetében, a dualizmus lényegéből fakadóan sajátos helyzet jött létre. Mindkét társország az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság élén egy-egy legfőbb közjogi méltóság állt a császár és a király személyében. E két különálló, egymástól független államfői tisztséget azonban egy természetes személy *I. Ferenc József* töltötte be, aki egyszerre volt osztrák császár és magyar király. A két társország a testőrszervezeteit a két legfőbb közjogi méltósága védelmére hozta létre. Így *I. Ferenc József*et császári mivoltában az Osztrák Császárság testőrségei, királyi mivoltában pedig a Magyar Királyság testőrségei oltalmazták.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában összességében hat testőrség működött. Osztrák részről a **Császári és Királyi Első Alabárdos Testőrség** (83 fő), a **Császári és Királyi Darabont Testőrség** (61

fő), a **Császári és Királyi Testőr Lovasszad** (140 fő), a **Császári és Királyi Gyalogos Testőr Század** (309 fő). Magyar részről a **Magyar Királyi Nemesi Testőrség** (89 fő) és a **Magyar Királyi Darabont Testőrség** (53 fő). Összességében tehát 735 fő őrizhette a közös uralkodó személyes biztonságát. A valóságban azonban ennél kevesebb, illetve bizonyos értelemben több személy elfoglaltságát alkotta az uralkodó személyes biztonságának biztosítása.⁹

A magyar testőr szervezetek ugyanis bizonyos késéssel alakultak újjá, illetve jöttek létre. A kiegyezést lezáró királyi koronázás ünnepségére 1867. június 8-án került sor. *I. Ferenc József* legfelsőbb elhatározással – a kiegyezésben foglaltaknak megfelelően – 1867. április 21-én állította vissza jogaiba a *Magyar Királyi Nemesi Testőrséget*, amelyről *gróf ANDRÁSSY Gyula* magyar miniszterelnököt is értesítette. A Magyar Nemesi Testőrség egyben visszakapta a bécsi palotáját. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség újjáalakulása utáni első kapitányának az uralkodó *gr. HALLER Ferenc* lovassági tábornokot nevezte ki. A rendelkezésre álló rövid időn belül azonban nem lehetett a szervezetet újjáalakítani, ezért a koronázáson az uralkodót a Magyar Nemesi Testőrség helyett 37 főnyi huszártisztból álló huszár különítmény kísérte.

A Magyar Királyi Nemesi Testőrség új szolgálati szabályzatát – amely az 1760. szeptember 11-ei királyi alapítólevél tartalmával harmonizált – 1868. január 1-vel hagyták jóvá. A testület az udvari hierarchiában a főudvarmester alárendeltségébe tartozott. A testület a császári testőrsekkel fizetésben, rendfokozatban, szolgálati tevékenységben stb. minden tekintetben egyenrangú szervezetként funkcionált. Egy aspektusban azonban tágabb kompetenciákkal rendelkezett, mint a társ testőr testületek. Nevezetesen a Magyar Királyság területén az osztrák társ szervezetek nem rendelkeztek kompetenciákkal. A magyar Szent Korona alá tartozó területeken a Magyar Királyi Nemesi Testőrség látta el az uralkodó védelmének teendőit. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség azonban e hivatását a Magyar Királyság határain kívül is teljesíthette és a gyakorlatban meg is valósította. Mivel az uralkodó többnyire Bécsben tartózkodott a Magyar Királyi Nemesi Testőrség kivette a részét az államfő őrzéséből a bécsi tartózkodások, illetve az utazások időszakában is.¹⁰

Kezdetben a Magyar Királyság részéről csupán a Magyar Királyi Nemesi Testőrség védelmezte az uralkodót. 1904-ben azonban létrehozták – osztrák mintára – a *Magyar Királyi Darabont Testőrséget*. A darabont testőrség az uralkodó szálláshelyét, alapvetően a budai várban a királyi palotát volt hivatott őrizni. A testőrsek azonban az uralkodó és családja, illetve tartózkodási helyük közvetlen őrizetét látták el. Az utazási menetvonalakat és a szálláshelyek környezetét a helyi rendvédelmi szervezetek voltak hivatottak biztosítani a testőr szervezet felügyeletével.

A dualizmus időszakában még nem leselkedtek az államfőkre a XX. századra jellemző veszélyek. A XIX–XX. század fordulójára tehető azon időszak, amikor az államfők veszélyeztetettségében is jelentős változás következett be, amely maga után vonta a testőri teendők módosulását. A HABSBERG család vonatkozásában e folyamat két tragikus eseményben öltött testet. Egyrészt *I. Ferenc József* feleségét sújtotta halálos kimenetelű merénylet, másrészt pedig a trónörökös is gyilkos merénylet áldozatául esett, ami az első világháború kirobbanását idézte elő.

Ahogy a magyar állam legfőbb közjogi méltóságának a biztonságát is külön erre hivatott testület szavatolta, az ország legfőbb szimbólumát a magyar állam fejlődésében és léteben speciális szerepet betöltő magyar Szent Koronát is külön szervezet őrizte a *Magyar Királyi Koronaőrség*. A koronaőrség a koronaöröknek volt alárendelve. A koronaőri tisztség magas közjogi méltóság volt. Az új koronaörököt az uralkodó a hivatalban lévő koronaörök javaslatára az országgyűlés egyetértésével kérte fel tisztségük betöltésére, melyet általában életfogytig láttak el. A három főnyi koronaőr felügyelete alá tartozott a Magyar Királyi Koronaőrőség.

Az 58 főnyi Magyar Királyi Koronaőrőség a koronát és az uralkodói jelvényeket őrizte, illetve kísérte ünnepélyes alkalmak esetén.¹¹

A *Magyar Királyi Képviselőházi Őrséget* – a társ testületekhez (testőrség, koronaőrőség) viszonyítva – meglehetősen későn, a XIX. század elején, 1912-ben hozták létre, a *gróf TISZA István* elleni sikertelen merénylet nyomán.¹²

Már 1848-ban törvénybe iktatták, hogy az országgyűlésben rendet tartani a ház elnöke hivatott. Ennek érdekében a törvény lehetővé tette a rendre ügyelő – szükség esetén fizikai kényszer alkalmazására is hivatott – személyzet alkalmazását.¹³

A kiegyezést követően a helyi rendőrség látta el a képviselőház őrzését az ülésteremben a rend fenntartását. Az országház felépítését követően – a képviselőház az új épületben először 1902. október 2-án ülésezett (az épület építése 1885-től 1904-ig tartott) – 25 főnyi rendőr személyzet teljesített szolgálatot az épületen belül, az épület körüli területen pedig 60 főnyi rendőr adott szolgálatot. Feszült politikai időszakban azonban az is előfordult, mint például 1906. február 19-én, hogy a katonaság szállta

meg az Országházat és a környező teret. A pártok rendszeresen felvetették, hogy nem helyénvaló – a végrehajtó hatalomnak alárendelt – rendvédelmi szervezet alkalmazása a törvényhozó testület működésében való rendfenntartás érdekében.¹⁴

A képviselőházi őrség létrehozásához az utolsó indítékot az 1912. június 7-ei *gróf TISZA István* ellen irányuló spontán merénylet nyújtotta. Az idegbeteg merénylő tettét követően sikertelenül föbe lőtte magát. *TISZA gróf* közbenjárására ejtették ellene a vádat. Az eset nyomán azonban kitiltották a képviselőházból a szál- és lőfegyvereket, a képviselők pedig megalkották a képviselőházi őrségről szóló törvényt. A törvény alapján hozták létre a Magyar Királyi Képviselőházi Őrséget amelynek első szabályzatát az országgyűlés elnöke 1913. január 31-én hagyta jóvá. A képviselőházi őrség hatósági jogkörrel nem rendelkezett, a házelnök utasítására kezdeményezhette a rend fenntartására irányuló tevékenységét. 1913 és 1914 között öt alkalommal került sor képviselő kivezetésére. Az esetek nagy felháborodást váltottak ki, mivel azok sértették a képviselők mentelmi jogát. Az első alkalom volt a legbotrányosabb, mivel a házelnök utasítására az eljáró képviselőházi őrségi tisztet az eljárás alá vont képviselő sértő szavakkal illette, a tiszt pedig a sértést kardcsapásokkal torolta meg. A képviselő nem sérült meg, a tisztet pedig áthelyezték. Ezt követően már elégséges volt a magáról megfélemlített képviselőt felhívni arra, hogy amennyiben nem hagyja el a termet a képviselőházi őrség két tagja fogja kikísérni. A képviselők nem tanúsítottak ellenállást az őrség intézkedésével szemben.

A képviselőházi őrség felállításáról szóló törvény a képviselőház elnökét azzal a jogkörrel is felruházta, hogy az országgyűlés épületében, illetve a környező területen karhatalmat vegyen igénybe. Ezek a jogosultságok azonban nem érintették a helyi rendőrhatalmásoknak a bűnvádi perrendtartásról szóló törvényben foglalt kompetenciáit.¹⁵

A képviselőházi őrséget az elnökök valóban a munkát akadályozó rendbontások esetében vették igénybe. A szervezetet nem használták fel a szavazások befolyásolására alkalmas helyzetek kialakítására.

A dualizmus időszakában tehát – részben korábban létrehozott szervezetek reorganizációja nyomán, részben pedig új testületek felállítása által – kialakultak a törvényhozó testület, a legfőbb közjogi méltóságok és az állami szuverenitás speciális szimbólumát őrző rendvédelmi szervezetek. Ezen intézmények az őrzendő testület elnökének (házelnök), személy megbízottjának (főudvarmester), illetve szimbólumok felügyeletét ellátó grémiumnak (koronaőrök) voltak alárendelve. A végrehajtó hatalom fegyveres testületei nem láthatták el a felettük állók őrzését. Ezt aggályosnak tartották. A testőrségek az uralkodói udvartartás, a képviselőházi őrség pedig, az országgyűlés költségvetésébe tartozott. A koronaőrök, testőrök és képviselőházi örök is katonának minősültek. Napjainkban sajnálatos módon elterjedt az a káros és ostoba, békaperspektívájú nézet, hogy ami katonai jellegű az a honvédelmi tárcához tartozik. Ezt a sajátos nézetet vetítik ki sokan a korábbi történelmi korszakokra is. A vizsgált időszakban azonban a történelmi tények mást mutatnak. A dualizmus időszakában a katonák valóban valamennyien a védelmi tárcák felügyelete alatt álltak személyükben, azonban azok a testületek, ahol szolgálatot teljesítettek, már az alapfeladatuk szerinti tárcához, az uralkodóhoz, vagy az országgyűléshez tartoztak. Az érintett testületek belső függelmi viszonyai, a testületek személyi állományának kötelezettségei és jogosultságai katonaiak voltak. Külsőségeikben a katonai jelleg dominált, bár sokkal szín pompásabban, mint a haderőnél. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a hadsereg részét képezték volna. Alapfeladatukat nem a külső támadásokkal szembeni védelem képezte, hanem a belső rend fenntartása a hatalom csúcsain tevékenykedők és az állami szimbólumok biztonságának a szavatolása által. Feladatkörükből fakadóan egyértelműen rendvédelmi tevékenységet láttak el, bár a rendvédelemnek kétségkívül speciális részterületét gyakorolták.

A testőrség és a pénzügyőrség típusú szervezetek mellett fokozatosan alakultak ki a határőrizeti szervezetek. A polgári magyar állam kiépülése és megszilárdulása időszakában a határőrizeti szervezetek létrejötte vette igénybe talán a legtöbb időt. A föld birtoklásán nyugvó feudális indíttatású határőrizeti struktúrát már az 1848–49-es forradalom és szabadságharc is megingatta. A volt török–magyar határ mentén – Adriától az Etelkőzig – húzódo katonai határőrvidék nem cselekedett egységesen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tekintetében. A történelmi múltját és etnikai tartalmát illetően is differenciált katonai határőrvidék egyes részei a harcoló felek más oldalára álltak, ily módon szembe kerülve egymással. Az orosz segítséggel győzelmet arató osztrák erők bizalma megingott a magyar forradalom és szabadságharc mellé álló alakulatok népszerűségében. Ezen térségeket már nem integrálták vissza a katonai határőrvidékbe, így az – a korábbi állapotához képest – foghíjassá vált.

A kiegyezést követően a magyar kormány *gróf ANDRÁSSY Gyula* miniszterelnök vezetésével elérte, hogy – a kiegyezési törvény szellemében – az uralkodó legfelsőbb elhatározással 1872-ben felosz-

latta a katonai határőrvidéket, ezzel lehetőséget teremtve a térség visszaintegrálására a Magyar Királyság polgári közigazgatásába.

A folyamat 1886-ig elhúzódott. Ennek részeként – a térségre kiterjedő hatáskörrel – *Magyar Királyi Vám- és Adóőrséget* is létrehozta. Az integráció befejezésével a vám- és adóőrséget feloszlatták, helyébe a Magyar Királyi Pénzügyőrség, illetve az adó- és a vámhivatalok léptek.¹⁶

Személy- és áruforgalom ellenőrzésre az Osztrák-Magyar Monarchia két társországiában a monarchia külső határain került sor. E tevékenységet a két társország önállóan hajtotta végre. A Magyar Királyság részéről a zöld határőrizetet a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai látták el más pénzügyőri teendők végzése mellett. A forgalom számára megnyitott – korabeli szóhasználat szerinti – „határkapuk”-on lezajló személyforgalmat a legközelebbi városok rendőrségéből kikülönített csoportok végezték, az áruforgalmat pedig a legközelebbi vámhivatal ellenőrizte. A vámhivatalok úgynevezett bemondó őrsöket telepítettek a hatósági területükön működő határkapukhoz. A bemondó őrsök végezték az előzetes szelekciót. Ennek keretében elkülönítették a vámentes és az elvámolásra szoruló termékeket, lefolytatták a legegyszerűbb eljárásokat, illetve a lehetőségeiket meghaladó esetekben az árukat számba vették és a vámhivatalokhoz kísérték. A határrenddel kapcsolatos ügyeket, és a kishatárforgalmi utiokmányok kibocsátását a határmenti szolgabíróóságok kirendeltségei látták el.¹⁷

E rendszer 1891-ben kiegészült a *határszéli csendőrséggel*, amely a Magyar Királyi Csendőrségen belül fegyvernem jelleggel működött. Feladatát a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchiával közös határvonalának az ellenőrzése alkotta a zöld határőrizet tekintetében, valamint a kishatárforgalom ellenőrzése. A határszéli csendőrség létrejöttével az érintett határszakaszokon a határőrizet kétlépcsősé vált. A csendőrség és a pénzügyőrség által megvalósított egy-egy lépcsőn belül, a határ őrzését több vonalasan valósították meg az illegális határátlépők várható idejére és területére koncentrálván. A Magyar Királyi Pénzügyőrség és a Magyar Királyi Csendőrség határőrizetben részt vevő határmenti alakulatainak tevékenységét összehangolták.

A határszéli csendőrség fegyverzete, felszereltsége, képzettsége stb. minden tekintetben azonos volt az ország más területén szolgálatot teljesítő csendőrökével. Különbség a szervezeti felépítésükben és speciális határmenti szolgálati teendők ellátásában szabályozó utasításban jelentkezett, amely függelék formájában egészítette ki a csendőrség Szolgálati Utasítását. A határszéli csendőrség alapelemét is az őrs jelentette. A hó elolvadása és leesése közötti időszakban azonban a Kárpátok hágóira úgynevezett nyári őrsöket különítettek ki a területileg illetékes őrsök. A határszéli csendőrség őrsői felett nem állt a csendőrségnél megszokott szakasz- és szárnyparancsnokság. Helyettük kikülönített törzstisztek irányították az őrsök egy-egy csoportját. A kikülönített törzstisztek pedig közvetlenül a területileg illetékes kerületparancsnokság alárendeltségébe tartoztak.¹⁸

A határszéli csendőrség felállításának alapvető oka volt, hogy a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai által megvalósított egylépcsős zöldhatár őrizet nem volt képes megakadályozni a zöld határon lebonyolódó illegális határforgalmat. Komoly gazdasági károkat okoztak az állatcsempészet nyomán kialakuló fertőző állatbetegségek. A XIX. sz. végére ezeket az Osztrák-Magyar Monarchiában már felszámolták. A csempészet nyomán megfertőződött állatállomány azonban eladhatatlanná vált, jelentős károkat okozva az erdélyi gazdáknak. Ugyancsak a csempészet tette lehetővé, hogy – főleg Moldvából és a Havasalföldről – az Osztrák-Magyar Monarchia területi integritása elleni izgató kiadványok mázsaszám kerüljenek be az országba, elsősorban a nemzetiségi lakosság körébe. A határszéli csendőrség felállítását nem a központi államhatalom, hanem a helyi lakosság kezdeményezte.¹⁹

A határőrizetbe bevonták még az *állami erdőhatóságok* határmentén tevékenykedő munkatársait is. E munkatársak szolgálati fegyverrel is rendelkeztek. Kötelességük volt gyanús idegenek észlelése esetén azokat a legközelebbi csendőr őrsre kísérni, ennek érdekében fegyverüket kényszerítő eszközként is használhatták.

A XIX. század végére kiépülő humán- és állatorvosi hálózat részeként a határkapuknál létrejöttek a személyforgalmat és a mezőgazdasági termékeket vizsgáló – szükség esetén karantént is megvalósító – *egészségügyi állomások*, melyeket egy időben vesztegintézeteknek is neveztek.²⁰

A dualizmuskori magyar határőrizet csúcsszerve a *Magyar Királyi Határrendőrség* viszonylag későn jött létre. 1903-ban alkotott törvény alapján 1906. január 15-én állították fel a szervezetet.²¹ A törvény létrehozása és annak megvalósítása közötti több éves szünet oka a kor politikai válsága volt.²² A határrendőrség szervezete kapitányságokból és azok alárendeltségébe tartozó kirendeltségekből állt. 1912-ig őrsök is működtek a szervezet struktúrájában. Ekkor azonban profiltisztítás keretében a zöld határőrizeti feladatkört átadták a határszéli csendőrségnek.²³

A határrendőrség azonban csupán néhány száz főnyi testület volt. Feladatát a határőrizetben résztvevő szervezetek tevékenységének koordinálása, a távolsági határforgalom ellenőrzése alkotta. E teen-

dői kapcsán hárultak rá bizonyos járulékos feladatok a hírszerzéssel kapcsolatosan is. A legjelentősebb feladatát azonban kétségkívül a kivándorlás felügyelete képezte. Ezt a dualizmus kori körülmények között nem is volt képes maradéktalanul megvalósítani.²⁴

A kivándorlás volt az a körülmény, amely arra készítette a magyar állam vezetőit, hogy – ha nem is nagy létszámú – de országos hatáskörű rendvédelmi testületet állítsanak fel a határok őrizete céljából a kormány alárendeltségében. A kivándorlásról több törvény is született, míg a határőrizetről csupán egy. Ez is mutatja, hogy nem a határok őrizete, hanem a kivándorlás jelentette a kihívást.²⁵

A Magyar Királyságban a dualizmus időszakában – hasonlóan Európa legtöbb országához – a határforgalmat liberális elvek alapján rendezték. Törvényben rögzítették, hogy a magyar állam határainak az átlépéséhez általában nem kell útlevél. Ez alól kivételt csupán néhány minősített eset jelentett. Amennyiben egy külállam megkövetelte a magyar polgároktól országa területére történő belépéshez az útlevelet, úgy a magyar kormány – a viszonyosság elve alapján – szintén elrendelhetette azt. Nem léphettek át továbbá a határt a hadkötelesek, jogerősen elítéltek stb. Ezt azonban meglehetősen nehéz volt ellenőrizni, hiszen határőrizet csak a szerb-magyar, illetve a román-magyar határon működött. Az 1880-as évek végéig statisztikát sem vezettek a határforgalomról. Az Osztrák-Magyar Monarchia két társországa közötti úgynevezett belső határt a két ország polgárai bármikor, bárhol átlépheték. A távolabbra utazóknak, illetve a külsőországból érkezőknek sem volt szükségük általában útlevélre. A határrendőrség felállítása nyomán ugyan felügyelték a határkapuk távolsági határforgalmát a közös határon is, ez azonban inkább szűrőpróbaszerű ellenőrzést, a gyanússá váló személyek kontrollját jelentette.²⁶

A dualizmus kori magyar kormányok nem kívántak olyan szervezetet létrehozni, amely a határőrizeti feladatokat többé-kevésbé komplex módon megvalósította volna. Ehelyett az állami rendvédelmi szervezetek határmenti alakulatai között osztották fel szét a határőrizeti részfeladatokat. Ezen teendők koordinálására pedig létrehozták az önálló határrendőrséget minimális létszámmal. Ez a megoldás rendkívül takarékos volt, de csak abban a liberális környezetben volt működtethető, amely a dualizmus időszakát jellemezte, ahol a magyar polgárok jóformán a vízum fogalmát sem ismerték, mert csupán a Török és az Orosz Birodalom igényelt vízumot a beutazóktól. E két országba azonban rendkívül kevesen utaztak, a Román Királyság törvényei is előírták ugyan a vízumkényszert, ám azt a gyakorlatban soha nem tartották be békeidőszakban.²⁷

A magyar állam határőrizeti struktúrája tehát a határok liberális felfogása mentén fokozatosan formálódott. A korszakra jellemző végleges formáját pedig a századelőre érte el.

Ugyancsak fokozatos és dinamikus fejlődésen esett át a *büntetés-végrehajtás*. A rendvédelem ezen szakterületén szintén érzékelhető volt a liberális elvek szerinti fejlesztés.

Nehéz örökséget vett át a dualizmus kori Magyar Királyság a büntetés-végrehajtás tekintetében. Nem rendelkezett az ország a kor követelményeinek megfelelő büntetés-végrehajtási intézetekkel. A korábbi HABSBURG-adminisztráció illetékesei úgy gondolták, hogy a nagyobb létszám befogadására hivatott intézmények épületei, mint például laktanyák, kolostorok, börtönök, kórházak stb., egységes típusú alapján elkészíthetőek. Ennek aztán az lett a vége, hogy a minden igény kielégítésére létrehozott intézmények egy funkciót sem tudtak megfelelően ellátni. Ezek a hibrid építmények sem álltak azonban kellő mennyiségben rendelkezésre. Az elítéltek többségét várak, erődök kazamatáiban, bíróságok pincéiben stb. tartották fogva.²⁸

A nehéz örökség részét képezte az elítéltekkel való bánásmód filozófiai alapja is. A börtönbüntetést ugyanis egyfajta sanyargatásnak is tekintették. A mostoha körülmények az elítéltek egészségi állapotára nem fejtettek ki jótékony hatást. A büntetés-végrehajtási személyzet szellemisége pedig elmaradt a társ rendvédelmi testületek személyi állományáétól.²⁹

A kiegyezést követően nagy ambícióval fogtak hozzá az illetékesek a magyar büntetés-végrehajtás liberális szellemű megreformálásához. A kiegyezés utáni magyar kormányzat első igazságügy minisztere *HORVÁT Boldizsár* és munkatársai, valamint *TAUFFER Emil* kiváló elméleti szakember összefogása nyomán a témakört több lépcsőben az európai élvonalnak megfelelő szinten szabályozták.³⁰

Az intézményi és személyzeti feltételeket azonban csak vontatottan voltak képesek fejleszteni. A nehézségek ellenére azonban létrehozták a többfokozatú büntetés-végrehajtási rendszert. (lásd **I. sz. melléklet**)

Nem született ugyan önálló büntetés-végrehajtási törvény a vizsgált időszakban, azonban az úgynevezett házszabályok és fogházrendtartás, továbbá a kihágási és a büntetőnovella, valamint a közveszélyes munkakerülőkről, illetve a bíróságokról szóló jogszabályok összességében az európai élvonalnak megfelelően szabályozták a témakört.³¹

Az állam vezetőit, a törvényhozó testületet, az ország szimbólumát védő, a pénzügy és a határőrizet terén működő rendvédelmi szervezetek a maguk nemében fontosak voltak ugyan, ám a magyar rendvédelem meghatározó részét a Magyar Királyi Csendőrség és a magyarországi rendőrségek alkották.

A *Magyar Királyi Csendőrséget* 1881-ben hozták létre.³² Felvetődik a kérdés, hogy eleink vajon miért a csendőrséget, mint szervezettípust részesítették előnyben. A csendőrség ellenszólta, hogy az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakában rendőri szervezet létrehozásában gondolkodtak a magyar vezetők. A csendőrség továbbá – mivel a neoabszolutizmus politikai elnyomása egyik konkrét végrehajtó szervezeteként is működött amellett, hogy a Kárpát-medence polgári közbiztonságának a megteremtéséért is sokat tett – gyűlöletes intézményként jelent meg a magyar köztudatban. Ezért nem is lehetett – úgy mint a pénzügyőrséget – átszervezéssel átvenni a neoabszolutizmus állami struktúrájából. A csendőrség mellett szólt azonban, hogy a közbátorság megteremtése érdekében a legjobb eredményeket felmutató szervezetnek bizonyult a Kárpát-medencében. A csendőrség diadal százada volt a XIX. sz., amikor a polgári útra lépő közép- és kelet-európai országok egymás után állították fel a maguk csendőrségét. E szervezetek pedig viszonylag rövid időn belül képesek voltak a polgári viszonyok igényeinek megfelelő közbiztonság kialakítására és tartós fenntartására vidéken. A csendőrség intézménye összefonódott a polgári állam struktúrájával, annak nélkülözhetetlen intézményévé nőtte ki magát a vidék rendvédelmi szervezeteként. A Magyar Királyságban a közbiztonság a kiegyezést követően – a neoabszolutizmushoz képest – visszaesett, nem érte el a polgári fejlődéshez kívánatos szintet. Ilyen körülmények között *TISZA Kálmán* kezdeményezése nyomán a magyar kormány – elfogadta álláspontját a parlamenttel – a csendőrség létrehozását látta célszerűnek. Ez a megoldás az uralkodó tetszését is elnyerte, aki általában kedvezően fogadta azokat az intézkedéseket, amelyek a birodalma két társországában az azonosság irányába mutattak. Mivel a kiegyezéssel az Osztrák Császárságban nem szűnt meg a csendőrség intézménye, az uralkodó szimpátiájával találkozott a magyarországi csendőrség létrehozásának a gondolata, bár a kiegyezés által biztosított jogi keretek nem tették lehetővé számára, hogy a témába érdemben beleszólhasson.³³

Az országgyűlés – miután biztosították róla, hogy a csendőrség nem fog politikai rendőrségként működni – elfogadta a csendőrség létrehozásának gondolatát. A szervezetet a nyolcvanas évek végére a Magyar Királyság teljes területére kiterjedően kiépítették. A csendőrség kompetenciái a városokra nem terjedtek ki. A városoknak azonban lehetőségük nyílt arra, hogy költségtérítés ellenében a csendőrséget kérjék fel hatósági területükön a rend fenntartására. Ezzel a lehetőséggel számos város élt, de csak a külterületei tekintetében. A városok belterületein szinte kivétel nélkül a városi rendőrségek tartották fenn a rendet.³⁴

A Magyar Királyi Csendőrség – hasonlóan a korabeli csendőrségekhez – centrális felépítésű szervezet volt. A testület alapegységét az őrs képezte. Egy őrs működési területe több falura is kiterjedt. Az őrsök hatósági területének a megállapítása során figyelembe vették a lakosság sűrűségét, a közlekedési hálózat jellegét, a domborzatot és a terep fedettségét, a bűnügyi fertőzöttséget. Az őrsökon teljesített szolgálatot a legénységi állomány mintegy 95 %-a, az altisztek parancsnoksága alatt. Kezdetben nem lehetett a szervezet kiépítésének az ütemében a megfelelő színvonalú személyi állományt kialakítani, ezért ideiglenes jelleggel a honvédségtől vettek át válogatott sorkatonákat. A XIX. század végére azonban sikerült a magas követelményszintnek megfelelő személyi állománnyal feltölteni a beosztásokat. Az őrsöket szakaszparancsnokságok fogták össze. Több szakaszparancsnokság irányítását látta el a szárnyparancsnokság amelynek a hatósági területe több vármegyére is kiterjedhetett. A regionális parancsnokságok csúcsszerve a kerületparancsnokság volt. A történelmi Magyarország területén hat kerületparancsnokság működött. A századfordulón a kerületparancsnokságok számát kilencre kívánták növelni, a világháború kitöréséig azonban csupán nyolc parancsnokságot állítottak fel. A parancsnokságok élén tisztek álltak. A parancsnokságok székhelye városokban volt. A kerületparancsnokok ezredesi, a beosztott törzsük pedig alezredesi és őrnagyi rangot kaptak. A szárnyak élén századosok álltak, egy fő tiszti rangban álló helyettesrel irányították a szárnyat, hasonlóan a szakaszhoz, ahol a parancsnokság élén főhadnagy teljesített szolgálatot. A szárny- és szakaszparancsnokságokon még néhány fő altiszt – mint írnök – teljesített szolgálatot. Valamennyi parancsnokság mellé szerveztek egy-egy kis létszámú őrsöt a parancsnokság fegyveres biztosítása céljából. A szervezet élén a csendőrség felügyelője állt tábornoki rendfokozatban. Munkáját mintegy 20 főnyi törzstisztekből álló vezérkar segítette a szükséges segédszemélyzet támogatásával. A kerületek rendelkeztek egy-egy pótszárnyal is. A pótszárnyaknak nem volt hatósági működési területük, klasszikus szolgálati teendőket nem láttak el. Feladatuk közé tartozott a gazdálkodási, a személyzeti munka, a kiképzés stb.³⁵

A csendőrség a honvédelmi és a belügyi tárca felügyelete alatt állt. Mivel a csendőr személyében katonának minősült, ezért személyi ügyekben a honvédelmi tárca volt az illetékes. Minden más témá-

ban azonban a testület a belügyi tárca kompetenciájába tartozott, mivel a csendőrség a központi államhatalomnak alárendelt rendvédelmi testület volt. A két érintett minisztériumban egy-egy osztály foglalkozott az illetékességi körébe tartozó csendőrségi ügyekkel. A kormányfő elveikben a tárcákon keresztül léphetett érintkezésbe a testülettel. A gyakorlatban azonban *TISZA István* közvetlen kapcsolatot alakított ki *TÖRÖK Ferenc*cel a csendőrség első felügyelőjével. Ez a rendszer a későbbiek során is fennmaradt, igaz az első világháború után a kormányfő helyébe a kormányzó lépett.

A testületet szolgálatának egy része a haderőhöz kötötte. Feladatát alkotta ugyanis a véderő katonai rendészeti teendőinek az ellátása is, háború időszakában. E hivatásának a tábori csendőrség által tett eleget, melyet háború időszakában a csendőrség személyi állományából különítettek ki a már békeidőszakban kidolgozott elveknek és szabályoknak megfelelően.³⁶

A Magyar Királyi Csendőrség létszáma 12 000 fő volt. A szervezet a történelmi Magyarország területén, a városok kivételével csaknem 183 000 km²-nyi területen, mintegy 20 millió lakos körében tartotta fenn a rendet. A csendőrség felállítási folyamatának lezárulását követően a háborúig 90 % körüli büntelődési arányt hozott létre. Mivel a testületnek nem voltak sem különleges jogosultságai, sem pedig extra technikai felszereltsége, ez a kedvező helyzet egyértelműen a személyi állomány munkájának a színvonala nyomán alakulhatott ki. A testületbe való bejutás tekintetében – a kor követelményeihez viszonyítva – magas mércét állítottak a tisztikar és a legénység számára egyaránt. A testületi tagok továbbképzése pedig folyamatos volt, velük szemben magas szakmai elvárásokat állítottak, tőlük kiváló munkát követeltek. A dualizmus időszakában a Magyar Királyi Csendőrség egyértelműen a magyar rendvédelem vezető testülete volt úgy a hatékonyság, mint a működési terület nagysága és az ott élő polgári lakosság létszáma tekintetében, valamint a testület létszámát illetően.³⁷

A dualizmus kori Magyar Királyságban a rend fenntartásának kompetenciáit nem a rendvédelmi testületekhez telepítették. A jogosultságokkal a kormányzat és az önkormányzatok rendelkeztek. Kötelezettségeik eredményes megvalósítása érdekében hozhattak létre rendvédelmi testületeket. A központi államhatalom tekintetében az országgyűlés országos hatáskörrel, az önkormányzatok tekintetében pedig a közgyűlés helyi hatáskörrel. Az országos hatáskörű szervezeteket a kormány a témában illetékes szakminisztérium által, a helyi szervezeteket pedig az önkormányzatok vezető testületei irányították. Ez a rendszer azonban csupán a városok estében vált be. A városok ugyanis rendelkeztek akkora gazdasági háttérrel, hogy életképes rendvédelmi testületet hozzanak létre és tartsanak fenn. A városokban tehát a régi városi rendőrségek modernizációjával kialakíthatóak voltak a kor követelményeinek megfelelő rendvédelmi testületek. A falvak gazdasági ereje azonban erre kevés volt. Mivel a vidék közbiztonsági helyzetén feltétlenül javítani kellett, a kormányzat kereste a megoldást. Kezdetben kormánybiztosok kiküldésével kísérleteztek. A hajdani királyi biztosok mintájára kivételes állapotot vezettek be, és drasztikus eszközökkel igyekeztek a rendet helyreállítani. Szélsőséges módszereiket siker is koronázta, amely azonban átmenetinek bizonyult. Amint ugyanis a kormánybiztosok feladatukat elvégezve elhagyták a ráncba szedett területet, ott rövid időn belül visszarendeződött az anarchia. Ez a helyzet inspirálta a magyar kormányt arra, hogy ne csupán egy-egy szakterület, mint például a pénzügyőrség, hanem az ország döntő többségét képező vidék közbiztonsági testületét is a központi hatalomnak alárendelt rendvédelmi testület gondjaira bizza.³⁸

A Magyar Királyi Csendőrség helyzete azonban eltérő volt a központi hatalom többi rendvédelmi testületétől. Nem rendelkezett ugyanis önálló hatósági jogkörrel. A csendőrség nem volt rendőrhatóság, csupán rendőri közeg. A rendőrhatósági jogkört a vármegyei közigazgatás gyakorolta. Első fokon a főszolgabíró, másodfokon az alispán, harmadfokon pedig a belügyminiszter volt illetékes. A csendőrség tehát csupán végrehajtó erőt képezett, amely szervezetében független volt az intézkedést hozó hatóságtól.³⁹

A kizárólag kényszerrel alkalmazó rendvédelmi testület azonban csupán elméleti lehetőség. A gyakorlatban – a rendfenntartás lényegéből fakadóan – a végrehajtás és a döntés gyakran nem választható szét. Ezekre az estekre vonatkoztak az úgynevezett rendes szolgálat teendői.⁴⁰

A helyi rendészet tereuma meglehetősen széles volt, ide tartozott a közegészségügy, a személy- és vagyonbiztonság, közrend és a felsőbb közigazgatási hatóságoknak a helyi rendészetre vonatkozó határozataiban foglaltak. A községek széleskörű jogosultságokkal rendelkeztek a rendészet tekintetében. A büntetőperrendtartást szabályozó törvény nyomán kiadott belügyminiszteri rendelet a helyi önkormányzatokat rendőri hatósággá nyilvánította, így azok kihallgatásokat, motozásokat, házkutatásokat tarthattak, nyomozásokat végezhettek.⁴¹

Az alaphelyzet tehát az volt, hogy a községek széles jogosultságai nem párosultak a végrehajtást ellenőrző, azok megvalósítását szükség esetén kikényszeríteni is képes szervezettel. A községek rendkívül találékonyak voltak abban a tekintetben, hogy mit nem tiltanak az érvényben lévő rendelkezések

a csendőrség igénybe vételét illetően, a csendőrség pedig – a felgyülemlett tapasztalatok alapján – időnként kezdeményezte a témakör szabályozásának pontosítását.⁴²

A dualizmuskori Magyar Királyi Csendőrség tekintetében a testület múltjával foglalkozó szakirodalom általában két vádat szokott hangoztatni. Nevezetesen e szervezet lépett fel – fegyverhasználatot is megvalósítva – a földmunkás megmozdulások ellen, illetve a választások menetébe beleavatkozott.

A földmunkás megmozdulásokhoz a közigazgatási hatóságok határozatai alapján rendelték ki a testületet. A kirendelésbe beosztott csendőröknek pedig – amennyiben intézkedésük során fizikai ellenállásba ütköztek – kötelességük volt fegyvert használni, a Szolgálati Utasításuk ugyanis ezt előírta számukra. A csendőrökre a katonai fegyverhasználat vonatkozott, amely nem ismert mérlegelési lehetőséget, mint pld. a rendőri fegyverhasználat. A tömegdemonstrációk visszaszorítására azonban a magyar államapparátusnak nem állt a csendőrségen kívül más – a feladat végrehajtására alkalmas – rendvédelmi szervezet a rendelkezésére.⁴³

A dualizmus időszakában az ország lakosságának még csak elenyésző része rendelkezett választójoggal. A nők nem szavazhattak. A férfiak esetében pedig vagyoni és szellemi cenzushoz kötötték az ország törvényei a szavazati jogosultságot. A pártok a választók vendégül látásával is igyekeztek megnyerni a szavazatukat. A választásra összegyűltek azonban egy idő után illuminált állapotba kerültek, az ellenfelek táborai között előbb–utóbb veszekedés tört ki.

Ennek a megakadályozása céljából a csendőrök az ellenfelek táborait körülzárták, az egyikből a másikba való átjutást megakadályozták. A vesztes fél e helyzetre hivatkozva általában csendőrterrorra emlegetett, illetve a választások eredményét kérdőjelezte meg.⁴⁴

A Magyar Királyi Csendőrség politikai indíttatású véleményezéseit a sajtó többnyire felkapta és a szenzációvá duzzasztott híryanagban rejltő lehetőségeket hasznosította. A lakosság vélemény nyilvánítása megfontoltabb volt. Kezdetben nem örvendett a testület népszerűségnek, hiszen még élénken élt az emberek emlékezetében a neoabszolutizmus kori osztrák csendőrség nemzetellenes jellege. Miután azonban a szervezet kiépült és a személyi állomány stabilizálódott a lakosság érzekelte, hogy egy korrupciómentes testület védi az érdekeit a bűnözőkkel szemben. A községek beadványokkal ostromolták a belügyi tárcát, hogy az ő falujukba is telepítsenek csendőr őrsöt. A szervezet kiépítésének időszakában ezen igények még létszámfejlesztéssel megoldhatóak voltak. A későbbiek során azonban a meglévő létszámot több és kisebb létszámú őrsökre telepítették szét, hogy legalább a leginkább helytálló igényeket kielégíthessék. Ennek során előnyben részesítették azokat a falvakat amelyeket a kért csendőr őrs elhelyezési feltételeit térítésmentesen voltak képesek biztosítani. A csendőr őrsök létszáma 6 és 25 fő között mozgott. Nagy létszámú őrs azonban kevés volt.

A Magyar Királyi Csendőrség békeidőben kiválóan teljesítette azt a feladatkört, aminek a megvalósítása érdekében létrehozták. Az első világháború során azonban bebizonyosodott, hogy egy szervezetről sem lehet két bőrt lenyúzni.

A Magyar Királyi Csendőrség az első világháború időszakában mint rendvédelmi testület lényegében megbukott. Ennek alapvetően az volt az oka, hogy a hadkötelezettséget kiterjesztették a testületre is. Ebből következően a testület személyi állományának a színe virágát frontszolgálatra hívták be. A csendőrök előéletükből fakadóan kiváló alparancsnokoknak bizonyultak. Nem volt azonban megfelelően képzett állomány, akik a behívottak helyére léphettek volna. A póttartalékosokkal feltöltött szervezet önmaga árnyéka volt. Ilyen körülmények között a testület a háború különleges viszonyaiban csak részlegesen volt képes teljesíteni hivatását. Ez olyan történelmi tapasztalatnak bizonyult, amit az illetékesek a második világháború során figyelembe vettek. A csendőrség vezetői – látva a közbiztonsági helyzet rohamos romlását – készítették ugyan egy tervezetet a testület fejlesztésére vonatkozóan a háború utolsó fázisában, azonban a frontvonalak hamarabb összeomlottak, mint ahogyan a testület fejlesztésére sor kerülhetett volna.

A dualizmuskori magyar rendvédelem második legerősebb pillérét a *rendőrségek* alkották. A rendőrségek a városokban működtek a határrendőrség kivételével. A városi rendőrségek közül a budapesti és a fiemei volt állami, illetve a rendőrségek közül a határrendőrség működött még állami irányítás alatt. A többi városi szervezet a helyi városi önkormányzat kompetenciájába tartozott. A korabeli szabályozások a rendőrséget polgári fegyveres őrtestületként határozták meg. Ezzel azt kívánták kifejezésre juttatni, hogy a rendőrségek belső függelmi viszonyaiból hiányzott a militáns jelleg. A csendőrség személyi állománya ugyanis – hasonlóan a testőrségekhez, koronaőrséghez és a képviselőházi őrséghez – katonai rendfokozatot viselt és a testület belső függelmi viszonyai is katonaiak voltak.

A rendőrségek vezetőit nem is rendőr tisztnek, hanem rendőr tisztviselőnek nevezték.⁴⁵ Rájuk ugyanazon képesítési követelmények vonatkoztak, mint az önkormányzat többi tisztviselőjére. Ez egyben azt is jelentett, hogy – a három állami rendőrség kivételével – a rendőrtiszti beosztások csupán hat

évre szólta. Az önkormányzati tisztviselőket ugyanis hatévente újra kellett választani. Ez a körülmény korántsem segítette elő a vidéki városok rendőrségei színvonalának fejlesztését. A helyzetet nem sokat változtatott, hogy 1886-tól a rendőrkapitányokat a korabeli szóhasználattal élve életfogytig, azaz a mai terminológiánk szerint nyugdíjkorig kinevezték.⁴⁶

A rendőrlegénységek esetében ugyan nem állt fenn a hat évenkénti választás kényszere – mivel nem tartoztak a tisztviselői karba – azonban fizetésük is jóval szerényebb volt, mint az őket irányítóké. A rendőrlegénység soraiba iskolázott személyek nem jelentkeztek. A rendőrségek legénysége – hasonlóan a pénzügyőrség és a büntetés-végrehajtás állami rendvédelmi testületeinek legénységi állományához – részlegesen analfabéta volt. Az analfabétizmus véglegesen csupán a XX. század elején tűnt el ezen szervezetekből, az elemi iskolai tankötelezettség általánossá válásával, miután a tanköteles nemzedékek felnőtt korba léptek. Ez a helyzet alapvetően befolyásolta a személyi állomány képezhetőségét. Nem véletlen, hogy az első rendőrlegénységi tanfolyamok a XX. században jelentek meg, ellentétben a csendőrséggel, ahol már a testület felállításának az időpontjában 1881-ben is felvételi követelmény volt a legénységgel szemben az írni olvasni tudás és a négy számtani alpművelet ismerete. Ezért a csendőrség legénységi állományát már a kezdetektől tanfolyami formában készítették fel feladataira. A csendőrségi képzés első színhelye Déva volt, majd az úgynevezett pótszárnyaknál folyt a képzés. Végül pedig Nagyváradon épült fel a Magyar Királyi Csendőrség korszerű kiképző központja. A rendőrségeknél azonban ilyen központi kiképző bázis létrehozására nem nyílt lehetőség még az írástudatlanság megszűnését követően sem, hiszen ahány város volt az országban, annyiféle rendőrség működött.⁴⁷

A rendőrségek munkáját alapvetően meghatározó törvények az egész országra kiterjedően egységesen szabályozták a szakterületet. Maguk a rendőrségek azonban korántsem voltak egységesnek nevezhetőek. A városok szabályrendeletekben állapították meg rendőrségeik szervezeti és működési szabályzatait. Nem akadt két egyforma szabályrendelet. E testületek szervezete, egyenruházata is egyedi volt. A kisebb városok általában a térség központjának tekintett város rendőrségének a szolgálati szabályzatát és az egyenruházatát tartották követendő példának. Az egyenruházatnál csak a fegyverzet volt tarkább. A rendőrségek tagjai ugyanis önállóan voltak kötelesek beszerezni szolgálati fegyvereiket. A legénység esetében – akiknek fizetése mérsékeltebb volt – ez általában azt jelentette, hogy a legolcsóbb kivénhedt fegyvereket vásárolták meg. Alapvető változás e téren akkor jött létre, amikor a Magyar Királyi Csendőrségnél fegyverzetfejlesztésre került sor. A századfordulón a forgópisztolyokat öntőtő Frommer pisztolyokra cserélték. A városi rendőrségek személyi állománya ekkor juthatott hozzá kedvező áron a lecserélt forgópisztolyokhoz. Ekkor lényegében megtörtént a városi rendőrségek átfegyverzése forgópisztolyokra. Karabéllyal azonban a városi rendőrségek tagjai nem rendelkeztek, kizárólag oldalfegyver volt számukra előírva. Oldalfegyverként azonban a legtöbb rendőrségnél nem csupán pisztolyt hanem szálfegyvert, azaz kardot is viseltek.⁴⁸

A városi rendőrségeknek nem csak a fegyverzete és a külleme volt eltérő. A szervezeti felépítésük is városonként változott. Mégis a rendőrségek szervezete mutatott némi hasonlóságot is. Minden városi rendőrség csúcsszerve a kapitánysági hivatal volt. Ebben a szervezeti egységben intézték a testület irányításával kapcsolatos teendőket, valamint az igazgatásrendészeti feladatokat. Minden nagyobb városi rendőrség rendelkezett még detektívtestülettel is. Az első detektívek a fővárosi rendőrség kötelékében teljesítettek szolgálatot az 1880-as években. Mivel kiváló határfokkal működtek a századfordulóra már országosan elterjedtek a rendőrségen belüli detektívtestületek. Az őrszemélyzetnek és a detektíveknek külön parancsnoka volt kapitány-helyettesi minőségben, függetlenül attól, hogy a kérdéses személy melyik osztályon teljesített szolgálatot. A város nagyságától függően ugyanis a rendőri munka szakterületeit megvalósító szervezeti egységeket osztály elnevezéssel alakították ki.

A városi rendőrségek közül a budapesti és a fiumei rendőrség volt állami rendőrség. A közvetlen kormány alá rendeltségüket, e két város kiemelt fontossága indokolta. A fővárosi rendőrséget ideiglenes jelleggel 1872-ben, majd végleges jelleggel 1881-ben államosították. A főváros vezetésének azonban ezt követően is jelentős beleszólása maradt a fővárosi rendőrség ügyeibe.⁴⁹

A fiumei városi rendőrséget államosították a legkésőbb 1916-ban.⁵⁰ A rendőrségek államosításának gondolata végigkísérte a dualizmus időszakát. A rendezett tanácsú városok rendőrkapitányai a nyolcvanas évek közepén országos ankétot tartottak az érdekeik védelme érdekében. A rendőrkapitányi rendezvény nyomán a nagybecskereki polgármester indítványára a rendezett tanácsú városok polgármesterei is országos értekezleten vitatták meg érdekeiket. E kezdeményezések indították el a városok érdekképviseleti mozgalmát. A városok ugyan nem értek el azonnali eredményeket, azonban kezdeményezésük nyomán több évtizedes fejlődés indult meg melynek során a dualizmus időszakára jellemző centralizációs folyamat mellett érvényesültek a városok érdekeit megtestesítő igények is. Annak

ellenére azonban, hogy a dualizmus kori fejlődés folyamatát a centralizáció erősödése jellemezte, sokkal inkább érvényesült ebben az időszakban az önkormányzatiság, mint a korszakot megelőző, illetve az azt követő időszakban.⁵¹

A Magyar Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete (MROE) felkarolta a rendőrségek államosításának a gondolatát. A MROE felkért a nyugat-európai viszonyokat a helyszínen tanulmányozó rendőrtisztek közül egy főt, hogy a magyarországi rendőrségek államosítására vonatkozó elképzeléseit tanulmány formájában fejtsse ki. Az elgondolást végül is könyv formájában publikálták, melyet eljuttattak a kormányfőhöz is.

A magyarországi rendőrségek államosításának a koncepcióját kedvező történelmi időszakban vette fel a MROE. Az indítvánnyal ugyanis lényegében minden – a témában jelentőséggel bíró – érdekcsoport egyetértett.

- A rendőrségek tiszti kara, korabeli szóhasználat szerint a rendőrtisztviselők, saját jól felfogott egzisztenciális érdekük miatt szorgalmazták az államosítást. Ennek nyomán ugyanis megszabadulhattak a hat évenkénti újraválasztás rémétől. Munkakörük nyugdíjas állássá változhatott. A helyi notabilitások befolyása alól kikerülhettek.

- A városok vezetői örömmel átadták volna a testület feletti rendelkezés jogát, mert ezzel megszabadulhattak volna a fenntartás anyagi terheitől is. Ugyanakkor azonban a rendőrség tovább működött volna a településen.

- A kormányok centralizációs törekvéseiben jól illeszkedett a városi rendőrségek államosításának gondolata.

Az egyetértések nyomán 1912-ben külön osztályt hoztak létre a Magyar Királyi Belügyminisztériumban azzal a céllal, hogy készítse elő a magyarországi rendőrségek államosítását. Az osztály el is készítette az indítványát, azzal azonban a törvényhozó testület nem mindenben értett egyet, visszaadta azt átdolgozásra. Az időközben kitört háború pedig nem tette lehetővé, hogy a témát az országgyűlés ismét napirendre tűzze.⁵²

A dualizmus időszakában a magyar rendvédelem két legnagyobb szervezettípusa a Magyar Királyi Csendőrség és a rendőrségek voltak. A csendőrség 90 %, a rendőrségek pedig 80 % körüli felderítési mutatót produkáltak. Mivel e két szervezettípus valósította meg a magyar rendvédelem döntő többségét, bűnfelderítési mutatóik meghatározóak voltak az egész magyar rendvédelemre. Különösen figyelemre méltóak ezek az arányok, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Királyi Csendőrség létszáma 12 000 fő volt és a magyarországi rendőrségek összlétszáma sem haladta meg a 12 000 főt. Összességében – a társ rendvédelmi testületek személyi állományának a létszámát is figyelembe véve – 33 678 fő tartotta fenn a rendet 20 millió lakos körében 263 000 km²-nyi térségben. **(lásd II. sz. melléklet)**

A rendszerváltást megelőzően szokás volt a dualizmus időszakát *feudális*, vagy félféudális jelzőkkel illetni, amely a korabeli rendvédelem megítélésére is kihatott, bár e jelző jogosságát már akkor is volt aki vitatta. Azóta a korszak kutatói körében viszonylagos közmegegyezés jött létre arra vonatkozóan, hogy nem lehet a dualizmus időszakát néhány posztfeudális maradvány alapján minősíteni. Amennyiben ugyanis csupán néhány mutató alapján ítélünk a brit szigeteket is feudálisnak kellene tekintenünk, ami nyilvánvaló képtelenség. A feudális rend a Magyar Királyságban már a reformkorban lazult, melyet az 1848–1849-es forradalom elsöpört. A neoabszolutizmus pedig már a polgári struktúrát erősítette, bár nem nemzeti alapon. A kiegyezéssel nem a polgári fejlődés lehetőségei teremtődtek meg, hanem a nemzeti fejlődés vált szabaddá és folytatódott a polgári fejlődés, ami azonban a neoabszolutizmussal nem szakadt meg.

A magyar rendvédelem tekintetében a polgári magyar rendvédelmi struktúra a polgári magyar nemzetállam részeként a dualizmus időszakában alakult ki első ízben, leszámítva az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakát. A neoabszolutizmus időszakában is a polgári struktúra szerinti rendvédelmi testületek működtek a Kárpát-medencében, ezek a szervezetek azonban nem tekinthetőek a magyar államiság részének.

A dualizmus időszakában alakult ki és szilárdult meg a polgári magyar rendvédelmi rendszer, részben az előző időszakok elméleti vitái és gyakorlati tapasztalatai nyomán, részben pedig a nyugat-európai gyakorlat adaptálásával. A korabeli magyar rendvédelmi struktúra teljes egészében az európai polgári rendvédelmi rendszerek mintáit követte, annak integráns részét képezte, bár nemzeti sajátosságokkal is rendelkezett. A jogrendszer amelyben a rendvédelem működött, illetve a rend fenntartására irányuló jogszabályok tartalma is hasonló volt mint az európai polgári fejlődést megvalósító államokban.⁵³

A feudális kontra polgári – napjainkban talán már kissé idejét múlt – vitában tehát egyértelműen a polgári jelző mellett teszünk hitet. A korabeli magyar rendvédelmi rendszert egyszerűen nem lehet nem polgárinak tekinteni.

A másik kérdés, amely felvetődhet a *militáns* témája. Egyes kutatók militáns jellegűnek tekintik a dualizmus rendvédelmét. Miből fakad ez a vélekedés? A csendőrség szervezetének a megítélésében rejlik az ellentét a korszak magyar rendvédelmének militáns vagy antimilitáns megítélését illetően. A militáns jelzőt helyesnek tartók a rendvédelmi testületek belső függelmi viszonyaiból indulnak ki, azt állítva, hogy militáns szervezetnek az tekinthető amelynek a függelmi viszonyai militánsak.⁵⁴ Ezen érvelést figyelembe véve azonban a 33 678 főnyi dualizmus kori rendvédelmi létszámból csupán 12 278 fő teljesített szolgálatot olyan rendvédelmi testületben amelynek belső függelmi viszonyai militánsak voltak. (Magyar Királyi Csendőrség, Magyar Királyi Képviselőházi Őrség, Magyar Királyi Koronaőrség, Magyar Királyi Nemzeti Testőrség és Magyar Királyi darabont Testőrség) Ez a létszám a teljes rendvédelmi személyi állomány 36,46 %-át tette ki, bár kétségtávol a kornak a legnagyobb rendvédelmi testülete a Magyar Királyi Csendőrség is ide sorolható, amely az ország területének és lakosságának túlnyomó többsége vonatkozásában végezte feladatát.

Erősen vitatható azonban, hogy csupán a függelmi viszonyok alapján lehet-e egy testületet militánsnak nevezni, vagy sem. Álláspontom szerint nem ez a döntő elem. Véleményem szerint egy szervezet jellegét az dönti el, hogy milyen típusú feladatok végrehajtására alkalmas. Márpedig a Magyar Királyi Csendőrséget – az elméleti felkészültségét és függelmi viszonyrendszerét leszámítva – egyetlen paramétere sem tette alkalmassá reguláris harctevékenységre megvalósítására. A jogi szabályozás és annak gyakorlati megvalósítása is a rendvédelmi szervezetek közé sorolta a Magyar Királyi Csendőrséget. A testületnek még a háborús feladatköre, a táborigazgatási szolgálat is rendvédelmi jellegű volt. A testület szinte valamennyi szolgálati utasítása tartalmazta a szervezet meghatározásaként, hogy: „a csendőrség katonailag szervezett őrtestület”. Ezzel szemben a rendőrségi szolgálati szabályzatokban az szerepelt, hogy „polgári fegyveres őrtestület”. Mindkét szervezettípus tehát őrtestület volt és nem a haderő része. A katonailag szervezett kitétel pedig arra utalt, hogy a szervezeten belüli függelmi viszonyok katonaiak voltak, illetve, hogy a rendőrségeknél ilyen függelmi viszonyok nem voltak. Ez nem is lehetett másként, hiszen a katonai függelmi viszonyok kialakításának előfeltétele volt, hogy a személyi állomány katonákból álljon. Katonai függelmi viszonyokat polgári személyzetre nem lehetett kiterjeszteni.⁵⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchián belül a kivételes hatalom időszakában – a társország az Osztrák Császárság rendvédelmi struktúrájával összehasonlítva is – antimilitánsnak tekinthető a magyar rendvédelem. A magyar szabályozás ugyanis az angolszász mintát követte, azaz a kivételes hatalom által biztosított rendkívüli felhatalmazásokat a polgári közigazgatás számára biztosította a hadművelési területek kivételével. Ezzel szemben az osztrák szabályozás a porosz mintát követte, amely a különleges jogosultságokkal a haderőt vértette fel. A Magyar Királyság területén a kivételes hatalomról szóló törvényi szabályozást a háború során – a helyzet ellen berzenkedő – közös hadsereg magyarországi parancsnokaival szemben is sikerült érvényre juttatni. A magyar rendvédelem tehát a háború időszakában sem került a véderő felügyelete alá.⁵⁶

A feudális és militáns minősítést helytelennek tartva, megalapozatlannak tekintem azt a nézetet is amely a magyar állam fejlődésének az útját a nyugati és keleti típusú fejlődéstől elkülönítve önálló harmadik útként tünteti fel. Ebből fakadóan pedig a korabeli magyar rendvédelmet sem keletinek, sem nyugatinak nem tarja csupán magyarnak. Ezzel egy rendvédelmi modell típust kreálva a *magyar fejlődés speciális modelljét*.

Addig a pontig egyet lehet érteni e nézet képviselőjével, hogy a magyar rendvédelem fejlődéstörténeti modellt képez. A probléma azonban az, hogy a keleti és a nyugati modell absztrakció. Akik tehát a magyar rendvédelmi modellt önálló modell típusnak tekintik, azoknak elkerülte a figyelmét, hogy egy konkrét modellt igyekeznek szembeállítani absztrakcióval. Nem létezik ugyanis konkrét formában a keleti és a nyugati modell. Csupán nemzeti modellek vannak, amelyekben megtalálhatóak egy-egy absztrahált modell rész tulajdonságai. E nemzeti modellek közös jellemzői képezik lényegében az absztrakció alapját, azaz a keleti, illetve nyugati rendvédelmi modellek egymástól eltérő közös vonásait. Ilyen értelemben tehát két elméleti rendvédelmi modell típus létezik Európában a keleti és a nyugati, amelyek természetesen alfajtákra is bonthatóak. E két nagy tömb azonban korántsem homogén. Az egyediségek összegzéséből keletkeznek. Jól kivehetőek azonban azok a közös vonások, amelyek alapján egy nemzeti rendvédelmi modellt az egyik, vagy másik csoportba lehet besorolni.

A magyar rendvédelmi modell tehát nézetem szerint ugyanúgy önálló, mint bármely más európai ország rendvédelmi modellje. Jellemzői alapján azonban a nyugati rendvédelmi típushoz sorolható, mely típus természetesen absztrakció.⁵⁷

A dualizmus időszakában a nyugat-európai fejlődési vonalba tartozó, de azon belüli lemaradását lényegében pótló Magyar Királyság rendvédelme elérte a fejlettebb régiók rendvédelmi színvonalát, anélkül azonban, hogy nemzeti arcukat elveszítette volna. A Magyar Királyságban olyan rendvédelem alakult ki, amely főbb paramétereit tekintve harmonizált az Osztrák-Magyar Monarchián belüli társországgal, és így a nyugat-európai rendvédelmi struktúrával is kompatibilissá vált. Emellett azonban tükrözte a kárpát-medencei fejlődésnek a rendvédelmi tevékenységgel szemben támasztott sajátos igényeit.

Nemzeti rendvédelem-történetünkben a dualizmus kora a nyugat-európai ihletésű, polgári típusú magyar rendvédelmi struktúra kiépülésének időszaka volt.

A századfordulóra kiépülő új, nemzeti rendvédelmünket a liberális eszmék jelenléte jellemezte. A XIX. század végén, illetve a XX. század elején működő magyarországi rendvédelmi szervezetek nem csupán funkciójukban és struktúrájukban, hanem működési alapelveiket illetően is a korabeli nyugat-európai liberális gyakorlatnak feleltek meg. E rendvédelmi filozófia lényegét nem az államközpontúság, hanem a korabeli értelmezés szerinti emberi szabadságjogok biztosítása alkotta.

Az új rendvédelmi rendszer több fázisban épült ki. *Az első időszak 1867-től 1881-ig terjedt.* E periódusban

- a kiegyezési törvény értelmében **felszámolták** a Magyar Királyságban **az osztrák rendfenntartó szerveket**, mivel a rend fenntartása mindkét társország belügyévé vált.

- Az osztrák szervezetek **helyébe magyar testületek léptek**, ez azonban kétféle módon valósult meg. Ahol a szervezetnek nem voltak magyarországi gyökerei – mint például a pénzügyőrség esetében –, ott a régi szervezet szakembereit vették át, és a német nyelvű működési szabályzatot fordították le magyarra.

- Ahol ez az út nem volt kivitelezhető – például a csendőrség tekintetében, a lakosság ellenszenvé miatt – ott a korábbi alkotmányos szervezeteket erősítették meg, mint a városi, vármegyei rendőri szervezeteket.

- Egyes területeken a megszüntetés is elhúzódott. A katonai határőrvidéket például csak 1872-ben számolta fel az uralkodó, az intézkedés végrehajtásával kapcsolatos feladatok pedig gyakorlatilag az 1880-as évek közepére fejeződtek be. Erdélyben és Horvátországban a csendőrség feloszlata is elmaradt, azonban 1876-ban ezek a szervezetek magyar felügyelet alá kerültek.

- Összességében az volt a jellemző, hogy az osztrák rendvédelmi szervezetek megszűntek működni az országban. Ezek a testületek magas szakmai színvonalat képviseltek ugyan, de a HABSBERG-elnyomás megvalósítói voltak, s így az ország lakosságának ellenszenvét váltották ki. Az új felelős magyar kormány csak egyet tehetett: felélesztette az alkotmányos, a neoabszolutizmus előtt működött szervezeteket. Ezek ugyan – különösen a vármegyei rendőrség – nem voltak különösebben modernnek tekinthetők, a lakosság azonban hajlandó volt elfogadni őket. A további fejlesztések alapját ezek a testületek képezték.

- Az első időszak sajátossága volt továbbá, hogy a rendvédelem terén **nyilvánvalóvá** váltak azok az igények, amelyeket – túl az általános közbiztonsági szempontokon – az ország fejlődése, illetve a társországgal való együttműködésnek az elősegítése érdekében **célszerűnek látszott kielégíteni**.

A második időszak 1881-től 1912 végéig tartott. Ebben a periódusban – a nyugat-európai tapasztalatokkal harmonizálva és tekintetbe véve a kárpát-medencei igényeket – az előző időszak szervezeteiből kiindulva, kiépítették az új rendvédelmi struktúrát.

A fejlesztésnek három útja volt. A régi struktúrák belső átalakításával hoztak létre új minőséget. Ez a megoldás jellemezte a városi rendőrségeket. A másik utat az jelentette, amikor a hagyományos szervezet helyébe újat állítottak. Ez játszódott le a vármegyék esetében, amikor a pandúrszervezetet felváltotta a Magyar Királyi Csendőrség. A harmadik út pedig az volt, amikor lényegében előzmények nélkül hoztak létre egy korszerű rendvédelmi testületet, ahogy az a Magyar Királyi Határrendőrség felállítása esetében történt. A második időszak két alperiódusra osztható fel. Az első alperiódusban a 90-es **évek közepére** – a Magyar Királyi Határrendőrség kivételével – **felállt az új rendvédelmi rendszer**. A második alperiódust, a **századforduló éveit már az új magyar rendvédelmi struktúra megszilárdulása**, az előre nem látható; illetve menet közben felmerülő kérdések tisztázása **jellemezte**. Ebben az alperiódusban, kissé megkésve került sor a Magyar Királyi Határrendőrség felállítására. Mivel azonban a magyar határőrizet a század elején dinamikus fejlődött, a tízes évek elejére a szervezet már a térség rendvédelmi struktúrája szilárd oszlopának számított.

A harmadik időszak 1912-től a háború kitöréséig terjedt. Ezt az időszakot **a háborús rendvédelem viszonyaira történő felkészülés jellemezte.**

Az új magyar rendvédelmi struktúra lehetővé tette az egyes elmaradott peremterületek számára a felzárkózást azáltal, hogy felszámolta a feudális függelmi viszonyokat konzerváló szervezetet (amilyen a katonai határőrvidék volt), s így elősegítette a polgári fejlődés irányába mutató homogenizálást.

Az újjáalakuló magyar rendvédelmi jog és struktúra a magyar társadalom és nemzetgazdaság érdekeit szolgálta, annak igényeit volt hivatott kielégíteni. A magyar rendvédelem óvta a termelési feltételrendszert, elősegítette további gyarapodását.⁵⁸

Miután azonban az ország rendvédelme ismét visszakerült természetes helyére, a nemzet kompetenciájába, és sikerült azt hozzáigazítani a polgári viszonyokhoz, ismét fellángolt a már hagyományosnak tekinthető vita a municipálisok és a centralisták között. A háttérben továbbra is a magyar társadalom különböző rétegeinek érdekei húzódtak meg. A dualizmus időszakában egyik fél sem aratott döntő győzelmet a másik felett, a centralisták azonban kitartó munkával egyre inkább tért nyertek. A közigazgatás fejlődése és ezen belül a magyar rendvédelem is a centralizáció irányába haladt. Ebben jelentős szerepet játszott, hogy erősödött a centralizmus döntő társadalmi bázisát jelentő nagypolgárság, egyre jelentősebbé vált szerepe a magyar társadalomban és gazdaságban. A dualizmus kori, kárpát-medencei rendvédelem mégis döntően decentralizáltnak tekinthető, összhangban a közigazgatás helyzetével. Bár a dzsentri kénytelen volt számos pozícióját feladni, még erős állásokkal rendelkezett, különösen a vármegyékben. Szívósan védelmezte a municipális elvet és gyakorlatot. Ennek az országban olyan mély gyökerei voltak, hogy kiváltására a centralisták sem mertek gondolni.

A dualizmus időszakában a magyar rendvédelem egyértelmű minőségi és mennyiségi fejlődésen ment át, mert csak így lehetett megteremteni az ország polgári fejlődésének biztonsági feltételeit. Az elődeink által közbátorságnak nevezett személy- és vagyonbiztonság megvalósításával jelentős akadályok hárultak el a magyar gazdaság és társadalom látványos fejlődése elől. A nemzeti rendvédelmünk fejlődése nyomán kialakuló körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy a Magyar Királyság gazdasági tekintetben a Német Császárság után Európa második leggyorsabban fejlődő országává vált.

A dualizmus kori Magyar Királyságban a rendvédelem a társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődéssel összhangban és ütemben alakult. Hozzájárult a fejlődéshez, az általános és európai színvonalú közbátorság megteremtéséhez, ugyanakkor pedig a rendvédelmi szervezetek minőségi fejlődése az ország erőforrásainak gyarapodását segítették elő.

Jegyzetek

¹ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 68-71. p.

² A jogeljátszás elméletét a HABSBURG adminisztráció a Magyar Királyság tekintetében alkalmazta. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcot az uralkodó elleni lázadásnak minősítették, ebből fakadóan pedig kinyilvánították, hogy a birodalom lázadó része minden korábbi jogosultságát elvesztette, így az uralkodót illeti meg minden jog. A Magyar Királyságot mint államot megszüntették, területét és lakosságát az Osztrák Császárságba integrálták. A magyar nemzeti kultúrát igyekeztek háttérbe szorítani. A „jogeljátszás” („Verwirkungstheorie”) elmélete hg. SCHWARZENBERGTŐL származott. Az elméletet a Kiegészítés kapcsán DEÁK Ferenc cáfolta.

- DEÁK: 170-171. p.

- BERZEVICZY: 99-101. p.

³ GALÁNTAI: 124. p.

⁴ 1867/XII. tc. ; 1867. Nr. 146.

⁵ GALÁNTAI: op. cit. 185. p.

⁶ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.*

⁷ Idem: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* 29-39. p.

⁸ Idem: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 34-37. p., 47-51. p.

⁹ V. ö. 1. sz. jegyzettel

¹⁰ Loc. cit. 63. p.

¹¹ FAZAKAS – HEGEDŰS – HENNEL

¹² 1912/LXVII. tc.

¹³ - „10. § ... A tanácskozásaiiban szükséges csend és rend, s a hallgatók teljes hallgatásban tartása iránt mindegyik tábla szabályokat alkot, s azok végrehajtását elnöki által szigorúan eszközöztetik.”

- „14. § A rend és csend fenntartása terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség alkalmazásával eszközöztetik.” 1848/IV. tc.

¹⁴ OJ 1894.II.20. 295. ; OJ 1904.XII.16. 523

¹⁵ 1896/XXXIII. tc.

¹⁶ PARÁDI: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi államhatárain 1867-1914.*

¹⁷ Idem: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914.* 47-76. p.

¹⁸ Idem: *A határszéli csendőrség 1867-1914.* 17-26. p.

¹⁹ Idem: *Csendőrség a határőrizetben.* 58-65. p.

²⁰ PARÁDI: *Magyar határőrizet 1867-1945.*

- ²¹ 1903/VIII. tc. ; 91.000/1905. BM kr.
²² 5692/1905. ME r.
²³ 58.320/1912. BM r.
²⁴ PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség.
²⁵ RÁCZ: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914.
²⁶ BENCSEK: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* 37-43. p.
²⁷ PARÁDI: Határőrizet és határforgalom a dualizmus és a két világháború között.
²⁸ - NEMES: Börtönépítés Magyarországon.
 - PUSZTAI: Igazságügyi építkezések és épületek Magyarországon a dualizmus korában.
²⁹ - ROSNER
 - STAUB
³⁰ - BALOGH
 - FAYER
 - FINKEY
 - HACKER: *Börtönrendszerek.*
 - HACKER: *A börtönügy.*
 - KELEMEN
 - MEGYERI
 - MEZEY: A bűnözés és a büntetés-végrehajtási jog a századfordulón.
 - Idem: *A magyar polgári börtönügy kezdetei.*
³¹ - 1871/XXXII. tc.
 - 1879/XL. tc.
 - 1878/V. tc.
 - 1880/XXXVII. tc.
 - 33 290/1880. BM kr.
 - 38 547/1880. BM kr.
 - 1908/XXXVI. tv.
 - 1913/XXI. tc.
³² - 1881/II. tc.
 - 1881/III. tc.
³³ PARÁDI: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* 1987
³⁴ Idem: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* 1986
³⁵ Idem: *A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség.*
³⁶ Idem: *A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai*
³⁷ Idem: *A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918.*
³⁸ Idem: *A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919.*
³⁹ NÉMETHY: *A Magyar Királyi Csendőrség szervezete, szolgálata és viszonya közigazgatási hatóságokhoz*
⁴⁰ SZIKINGER: *A rendvédelem jogi szabályozása a dualizmus korában.*
⁴¹ 1896/XXXIII. tc.
⁴² PINCZÉS: *Csendőrség és közigazgatás.*
⁴³ REKTOR: 274-275. p.
⁴⁴ CSAPÓ: 63-68. p.
⁴⁵ V. ö. 1. sz. jegyzettel
⁴⁶ 1886/XXI. tc.
⁴⁷ PARÁDI: *Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945.*
⁴⁸ V. ö. 1. sz. jegyzettel
⁴⁹ - 1872/XXXVI. tc.
 - 1881/XXI. tc.
⁵⁰ 1916/XXXVII. tc.
⁵¹ CSIZMADIA 182-185. p.
⁵² PARÁDI: *A Magyar Rendőrség hagyományai.*
⁵³ V. ö. 1. sz. jegyzettel
⁵⁴ PARÁDI: *Rendvédelem vagy rendészet.*
⁵⁵ Idem: *Rendészet kontra rendvédelem.*
⁵⁶ 1912/LXIII. tc.
⁵⁷ PARÁDI: *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században.*
⁵⁸ V. ö. 1. sz. jegyzettel

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- BENCSEK: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* — BENCSEK Péter: *A magyar utiokmányok története 1867-1945.* Budapest, 2003, Typico Design
 BERZEVICZY — BERZEVICZY Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849-1865.* Budapest, 1977. Kossuth
 BALOGH — BALOGH Jenő: *Börtönügyi viszonyaink reformjához.* Budapest, 1888. s.n.
 CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány /Pannónia Könyvek/
 CSIZMADIA — CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, 1976, Akadémia Kiadó,
 DEÁK — DEÁK Ferenc: *Adalékok a magyar közjoghoz.* Pest, 1865, s.n.

- FAYER — FAYER László: *Büntetési rendszerünk reformja*. Budapest, 1892, s.n.
- FINKEY — FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*. Budapest, 1904, s.n.
- FAZAKAS – HEGEDŰS – HENNEL — FAZAKAS László – HEGEDŰS Ernő – HENNEL Sándor: *A szt. Korona őrzése*. Budapest, 2002, Heraldika
- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-Magyar Dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth
- HACKER: *Börtönrendszerek*. — HACKER Ervin: *Börtönrendszerek*. Pécs, 1917, s.n.
- HACKER: *A börtönügy*. — HACKER Ervin: *A börtönügy*. Pécs, 1918, s.n.
- KELEMEN — KELEMEN Mór: *A magyar büntető törvénykönyv büntetési- és börtönrendszere*. Budapest, 1889, s.n.
- MEGYERI — MEGYERI István: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, 1905, Magyar Királyi Igazságügy-minisztérium
- MEZEY: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. — MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Osiris. /Jogtörténeti Értekezések/
- NÉMETHY: *A Magyar Királyi Csendőrség szervezete, szolgálata és viszonya közigazgatási hatóságokhoz*. — NÉMETHY Ferenc: *A Magyar Királyi Csendőrség szervezete, szolgálata és viszonya közigazgatási hatóságokhoz*. I. köt. *A Magyar Királyi Csendőrség hatásköre, jogai, szolgálatai teendői és eljárása*. II. köt. *A Magyar Királyi Csendőrség viszonya közigazgatási hatóságokhoz*. Budapest, 1900, Országos Központi Községi Nyomda Rt. /Közigazgatási Könyvtár/
- PARÁDI: *A határszéli csendőrség 1867-1914*. — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1867-1914*. Budapest, 1984, Határőrség
- PARÁDI: *A dualista Magyarország belügyi szervei*. 1987 — PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei*. Budapest, 1987, Rendőrtisztai Főiskola
- PARÁDI: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914*. — PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914*. Budapest, 1987, Határőrség
- PARÁDI: *A magyar rendvédelem története* — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris
- PARÁDI: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben* — PARÁDI József: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században* I. köt. *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design.
- PARÁDI: *Csendőrség a határőrizetben*. — PARÁDI József: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században* II. köt. *Csendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design.
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, Ohio, USA 1980, Árpád Könyvkiadó
- ROSNER — ROSNER Alajos: *Fegyintézet alkalmazottak útmutatója*. Sopron, 1905, s.n.
- STAUB — STAUB Móric: *Börtönügyi hivatalnokaink szakszerű kiképzéséről*. Budapest, 1891, s.n.
- TANULMÁNYOK
- MEZEY: A bűnözés és a büntetés-végrehajtási jog a századfordulón. — MEZEY Barna: A bűnözés és a büntetés-végrehajtási jog a századfordulón. In KOVÁCS Kálmán (szerk.): *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon a XIX-XX. században*. Budapest, 1986, Jogi Kiadó /Jogtörténeti Értekezések/
- NEMES: Börtönépítés Magyarországon. — NEMES Márta: Börtönépítés Magyarországon. In PUSZTAI László-HADIK András-FÜLÖP Csilla (szerk.): *Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában*. Budapest, 1987², Századvég
- PARÁDI: Magyar határőrizet 1867-1945. — PARÁDI József: Magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*, Különszám (1977) 1. sz. 11–35. p.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. 1986 — PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIII. évf. (1986) 4. sz. 45–50. p.
- PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, XIC. évf. (1986) 3. sz. 541–570. p.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi államhatárain 1867-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi államhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CII. évf. (1989) 2. sz. 177–196. p.
- PARÁDI: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVI. évf. (1989) 2. sz. 35–40. p.
- PARÁDI: Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945. — PARÁDI József: Rendőrtisztképzésünk hagyományai 1867-1945. In DÁNOS Valér (szerk.): *A Rendőrképzés reformja a Kelet-európai változások tükrében*. Budapest, 1991, BM Rendészeti Kutatóintézet, I. köt. 35–51. p. /Tanulmányok a rendészet körében/ A tanulmány korábbi változata 1991. novemberében Balatonföldvárott hangzott el a Rendőrtisztai Főiskola által szervezett rendvédelmi szakképzési konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. — PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 3. sz. 21–28. p. A tanulmány korábbi változata 1991. novemberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Rendőrség hagyományai. — PARÁDI József: A Magyar Rendőrség hagyományai. In DÁNOS Valér (szerk.): *Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége*. Budapest, 1993, Hans Seidler Alapítvány–Batthyány Lajos Alapítvány–Belügyminisztérium–Honvédelmi Minisztérium, 21–50. p. /Társadalmi és rendészeti szervek/
- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 78–83. p. A tanulmány korábbi változata 1996. októberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A napóleoni közbiztonsági őrtisztület útja – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98–147. p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptemberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Határőrizet és határforgalom a dualizmus és a két világháború között. — PARÁDI József: Határőrizet és határforgalom a dualizmus és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 11. sz. 42–53. p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Rendvédelem vagy rendészet. — PARÁDI József: Rendvédelem vagy rendészet. *Belügyi Szemle*, II. évf. (2001) 2. sz. 97–108. p.
- PARÁDI: Rendészet kontra rendvédelem. — PARÁDI József: Rendészet kontra rendvédelem. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, I. évf. (2002) 1. sz. 7–12. p. A tanulmány korábbi változata 2002. júniusában Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi tudományos konferenciasorozatnak a „*Határőrség és rendészet*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. — PARÁDI József: Előszó In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koraőrség rendőrség*. Budapest, 2004. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány 1–2. p.
- PINCZÉS: Csendőrség és közigazgatás. — PINCZÉS Zoltán: Csendőrség és közigazgatás. *A korszerű közszolgálat útja*. 1936. 2. sz. 410. p.
- PUSZTAI: Igazságügyi építkezések és épületek Magyarországon a dualizmus korában. — PUSZTAI László: Igazságügyi építkezések és épületek Magyarországon a dualizmus korában. In uő – HADIK András – FÜLÖP Csilla (szerk.): *Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában*. Budapest, 1987², Századvég
- RÁCZ: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914. — RÁCZ I.: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1849-1914. In uő.: *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve*. Debrecen, 1962, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem
- SZIKINGER: A rendvédelem jogi szabályozása a dualizmus korában. — SZIKINGER István: A rendvédelem jogi szabályozása a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 187–206. p. A tanulmány korábbi változata 1992. őszén Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- JOGSZABÁLYOK
- 1848/IV. tc. — 1848/IV. tc. az országgyűlés évenkénti üléséről
- 1912/LXIII. tc. — 1912/LXIII. tc. a kivételes hatalomról
- 1867/XII. tc. — 1867/XII. tc. a magyar korona országai és az ő felsége uralkodása alatt álló többi társországok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézési módjáról.
1867. Nr. 146. — Reichsgesetzblatt 1867. Nr. 146.
- 1871/XXXII. tc. — 1871/XXXII. tc. az első folyamodású bíróságok rendezéséről
- 1872/XXXVI. tc. — 1872/XXXVI. tc. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről

- 1878/V. tc. — 1878/V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről
- 1879/XL. tc. — 1879/XL. tc. a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról
- 1880/XXXVII. tc. — 1880/XXXVII. tc. a magyar büntető törvénykönyvek (1878/V. tc. és 1879/XL. tc.) életbe léptetéséről
- 1881/II. tc. — 1881/II. tc. a csendőrség legénységi állományának kiegészítéséről
- 1881/III. tc. — 1881/III. tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről
- 1881/XXI. tc. — 1881/XXI. tc. Budapest-fővárosi rendőrségről
- 1886/XXI. tc. — 1886/XXI. tc. a törvényhatóságokról
- 1896/XXXIII. tc. — 1896/XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról
- 1903/VIII. tc. — 1903/VIII. tc. a határrendőrségről
- 1908/XXXVI. tc. — 1908/XXXVI. tc. a büntető törvénykönyvek és bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
- 1912/LXVII. tc. — 1912/LXVII. tc. a Képviselőházi Őrség felállításáról
- 1913/XXI. tc. — 1913/XXI. tc. a közveszélyes munkakerülőkről
- 1916/XXXVII. tc. — 1916/XXXVII. tc. a Fiumei Magyar Királyi Államrendőrségről
- 33.290/1880. BM. kr. — 33.290/1880. BM. kr. a magyar büntető törvény életbe léptetése tárgyában
- 38.547/1880. BM. kr. — 38.547/1880. BM. kr. a magyar büntető törvénykönyvek végrehajtása tárgyában
- 5692/1905. ME. r. — 5692/1905. ME. r. a határrendőrségről szóló 1903/VIII. tc. életbe léptetéséről
- 91.000/1905. BM. kr. — 91.000/1905. BM. kr. a határrendőrségről szóló 1903/VIII. tc. életbe léptetésének a végrehajtásáról
- 58.320/1912. BM. r. — 58.320/1912. BM. r. a határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőrségi őrségek megszüntetésével

KÉZIRATOK

- PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914* Bölcsészdoktori disszertáció. (ELTE BTK.) Kézirat. Budapest, 1985

IRATTÁR

- OJ 1894.II.20. 295. — Országgyűlési Jegyzőkönyv 1894.II.20. 295. sz. ülésről
- OJ 1904.XII.16. 523 — Országgyűlési Jegyzőkönyv 1904.XII.16. 523. sz. ülésről

Mellékletek jegyzéke:

- I. sz. melléklet*
A dualizmus kori magyar büntetés-végrehajtás elvi vázlatára 83
- II. sz. melléklet*
A Magyar Királyság területén működő rendvédelmi testületek létszáma és egymáshoz viszonyított aránya 84

I. sz. melléklet

A dualizmus kori magyar büntetés-végrehajtás elvi vázlatára

Szabadságvesztés büntetés formái	Fegyház	Börtön	Fogház	Állam-fogház*	Közigazgatás hatósági fogház	Dologház	Javítóintézet**	Közvetítő intézet***
Bűnelkövetés								
Büntett	2–15 év vagy életfogytig	1/2-ed évtől 10 évig		5 év felett				
Vétség			1 naptól 5 évig	1 naptól 15 évig				
Kihágás					3 órától 6 hónapig			
Közveszélyes munkakerülés						1 évtől 5 évig		

* Enyhe fokozatú intézet: az elítéltek nem voltak munkára kötelezhetőek, de ha akartak dolgozhattak, saját ruhát viselhettek, önmagukat élelmezhettek stb.
 ** Húsz év alatti életkorú, fogházra ítélték kerülhetnek javítóintézetbe. (Kolozsvár, Székesfehérvár, Rákospalota)
 *** A legkevesebb 3 éves börtön vagy fegyház szabadságvesztésre ítélték kerülhetnek a közvetítő intézetbe, büntetésük 2/3-ának letöltését követően. Ők a kérelmükre és a felügyelő bizottság javaslatára feltételes szabadságra is bocsáthatóak voltak.

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris, 87–92. p.

A Magyar Királyság területén működő rendvédelmi testületek létszáma és egymáshoz viszonyított aránya a XX. század elején

Testület	Létszám	% -os arány
Állami és önkormányzati városi rendőrségek hozzávetőlegesen:	12 000 fő	35,63 %
Magyar Királyi Csendőrség:	12 000 fő	35,63 %
Büntetés-végrehajtás:	3 000 fő	8,91 %
Magyar Királyi Vámhivatalok:	300 fő	0,89 %
Magyar Királyi Pénzügyőrség:	5 500 fő	16,33 %
Magyar Királyi Testőrségek	142 fő	0,42 %
Magyar Királyi Koronaőrség	58 fő	0,17 %
Magyar Királyi Képviselőházi Őrség	78 fő	0,23 %
Magyar Királyi Határrendőrség	600 fő	1,79 %
Mindösszesen:	33 678 fő	100,00 %

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris, 283. p.